

DOI: 10.11649/abs.2020.010

Małgorzata Kasner

Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk

Warszawa

malgorzata.kasner@ispan.waw.pl

<https://orcid.org/0000-0003-3863-2268>

Twórca w czasach przełomu: nowe formy wyrażania wiary i religijności w tekstach Vaidotasa Daunysa

Bohaterem niniejszego artykułu jest jedna z najbardziej złożonych osobowości litewskiego życia literackiego czasów transformacji niepodległościowo-ustrojowej (przełom lat 80. i 90. XX wieku), poeta, eseista, wydawca i redaktor – Vaidotas Daunys (1958–1995). Głównym celem studium jest analiza wybranych tekstów V. Daunysa (publicystyka, poezja, eseistyka) z perspektywy tematyki religijności (wiary) i duchowości chrześcijańskiej w aspekcie zarówno indywidualnym (biograficznym), jak i zbiorowym (na tle ówczesnego życia literackiego). Nieustannie poszukujący nowych form twórczego działania, aktywny uczestnik litewskiego życia literackiego V. Daunys umiejętnie łączył w swojej osobie i działaniach doświadczenie rzeczywistości schyłku czasów sowieckich i litewskiej transformacji ustrojowej z metafizycznym światem sztuki: przestrzenią (samo)poznania, refleksji nad sensem istnienia, transcendencji. W jego imię Daunys podejmował najbardziej ryzykowne i dramatyczne w swoich konsekwencjach działania¹.

¹ Marcelijus Martinaitis (1936–2013) w wierszu *Nakvynė pas žemaitį Kikutį*, z cyklu *Kukučio baladės*, napisał: „[...] mūsų riba – begalybė” (pol. nasza granica to nieskończoność) (Martinaitis, 1977). Ten

Przyjaciół poety, filozof litewski, Arvydas Šliogeris w następujący sposób definiował poetę:

Poeta jest człowiekiem języka! Dla niego słowo *drzewo* ma znaczenie większe, metafizyczne, w porównaniu z tym drzewem, które widzi za swoim oknem. [...] Każdy poeta może powiedzieć to samo, co rzekł Jan Ewangelista: Słowo to Bóg (Šliogeris, 2007, b.s.)².

A V. Daunys w prologu do albumu-eseju *Wilno: imię i słowo* napisał:

Nie tylko metaforycznie, lecz bardzo realnie przeżywam to, iż słowo jest żywe, że może ono – doskonalsze – ofiarować się za niedoskonałe, że słowa – nawet doskonałe – umierają, gdy brak tej ofiary, że jest piękna, ale umarła poezja, i jest poezja, której istotne prawo słów szerzy się jak prawo miłości... Tworząc w ten sposób, człowiek otwiera się jako człowiek wiary³ (Daunys, 1993b, b.s.).

Vaidotas Daunys (ur. 2 stycznia 1958 roku, zm. 29 lipca 1995 roku) należał do pokolenia litewskich pisarzy urodzonych między rokiem 1947 a 1955⁴, których najintensywniejszy okres twórczy przypadł na lata 80. i 90. XX wieku – schyłek Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (dalej skrót LSRR), okres Sąjūdisu (Litewski Ruch na Rzecz Przebudowy) i początek transformacji ustrojowej niepodległej Republiki Litewskiej. Jeszcze w czasach istnienia Związku Radzieckiego, wymogów ideologicznych Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (dalej skrót KPZR) i wszechwładnej cenzury, w literaturze litewskiej końca lat 80. ubiegłego wieku rozpoczął się ostrożny proces rekonstrukcji zerwanych więzi kulturowych z własną kulturą narodową (także emigracyjną) oraz z kulturą zachodnioeuropejską. Przełom polityczny roku 1990 stworzył zupełnie nową sytuację polityczną i przyspieszył wcześniejsze procesy kulturowe. Swoją ważną pozycję w litewskiej kulturze zaczęła odzyskiwać religia (przede wszystkim katolicyzm⁵) i tradycja

cytat znakomicie współgra z niezwykle twórczą, bogatą w pomysły i idee, osobowością Vaidotasa Daunysa, który w czasach transformacji nie szczędził czasu i pieniędzy na założenie własnego wydawnictwa „Regnum”. Wiązało się to z pożyczkami, z zastawieniem w banku nieukończonego domu, nietrafionymi lokatami. Należy dodać, że V. Daunys był już głową rodziny, ojcem pięciorga dzieci. Do najbardziej kontrowersyjnych jego zainteresowań należały loty balonem. Zginął w wyniku śmiertelnego upadku z wysokości podczas przygotowań do lotu balonowego w wileńskim Zakrecie (lit. Vingis) 29 lipca 1995 roku. V. Daunys należał do załogi „Pepsi” (współpraca z potężnym mecenasem miała zapewnić finansowanie działań kulturalnych realizowanych przez twórcę), z którą miał uczestniczyć w piątym zawodach baloniarskich Światowego Związku Litwinów.

² Tłumaczenia z języka litewskiego, o ile nie zaznaczono inaczej, M.K.

³ Tłumaczenie z litewskiego Barbary Kaledy.

⁴ „Pierwsza fala”, do której należą m.in. Almis Grybauskas, Ona Baliukonytė, Gražina Cieškaitė, Gintaras Patackas, Kornelijus Platelis, debiutuje w latach 1975–1980. „Druga fala” tego pokolenia to: Donaldas Kajokas, Nijolė Miliauskaitė, Rolandas Rastauskas, Tautvyda Marcinkevičiūtė i po części V. Daunys (więcej Tūtlytė, 2003b, ss. 103–106).

⁵ Od początku lat 70. nieustannie prześladowany i infiltrowany przez władze radzieckie Kościół

chrześcijańska⁶, a także blisko z nią związana tematyka narodowo-ojczyźniana (więcej: Balsevičiūtė, 1994, ss. 223–224; Čiočytė, 2018). Warto zaznaczyć, że ateistyczna epoka radziecka, walcząc z religią i religijnością, paradoksalnie wzmocniła litewską duchowość i tożsamość. Po pierwsze upowszechniła zainteresowanie mitologią i kulturą dawnych Bałtów⁷, które pełniły także rolę swoistego spoiwa utrwalającego litewską (bałtycką) tożsamość kulturowo-narodową; po drugie spopularyzowała religijne doświadczenia Orientu (Peluritytė, 2016, s. 154)⁸. Jak napisała w monografii *Krikščionybė ir šiuolaikinė lietuvių literatūra* (Chrześcijaństwo i współczesna literatura litewska) literaturoznawczyni Dalia Čiočytė:

Współczesna literatura litewska odsłania mentalność kulturową, która doświadczyła nie tylko sekularyzacji, podobnie jak i cała kultura zachodnia, ale także okupacyjnej agresji „buldożerowego ateizmu”, która wiarę i jej obecność w kulturze z jednej strony wzmocniała – pielęgnowała wiarę katakumbową – z drugiej zaś osłabiała (Čiočytė, 2018, s. 20).

W tym okresie do litewskiej literatury zaczęły także wracać osoby i zjawiska wcześniej konsekwentnie wymazywane: twórczość emigrantów⁹ (m.in. Bernardasa Brazdžionisa, Kazysa Bradūnasa, Liūnė Sutemy, Tomasa Venclovy, Alė Rūty, Vytautasa Kavolisa) oraz uczestników antysowieckiego ruchu oporu i zesłańców (np. Bro-

na Litwie zaczął skupiać wokół siebie ruch dysydencki (nie tylko katolicki). Niezwykle ciekawym zjawiskiem na tym tle była *Kronika Kościoła Katolickiego na Litwie* (Lietuvos katalikų bažnyčios kronika), podziemne wydawnictwo prowadzone przez księży, zakonnice, świeckich katolików na Litwie w czasach prześladowania Kościoła i wiary w latach 1972–1989. Jego głównym tematem były świadectwa prześladowań i dyskryminacji katolików na Litwie i w innych republikach radzieckich. Przez siedemnaście lat wydano 81 numerów *Kroniki*, tłumaczonych na języki obce i dystrybuowanych w wielu krajach katolickich. Pierwszym redaktorem był jezuita ks. Sigitas Tamkevičius, a po jego aresztowaniu ks. Jonas Boruta. KGB, mimo prześladowań, zsyłek i więzienia, nie udało się zamknąć *Kroniki*. Interesy katolików reprezentowała także samizdatowa podziemna *Aušra* (Jutrzenka, 1975–1988) i *Rūpintojėlis* (Chrystus Frasobliwy, 1977–1990). Więcej na ten temat: Korzeniewska, 2017; Przciszewski, 2017; Streikus, 2010.

⁶ I choć wątki biblijne pojawiały się w powojennej literaturze litewskiej (np. w twórczości Justinasa Marcinkevičiausa czy Marcelijusa Martinaitisa), to jednak miały one najczęściej charakter uniwersalny, a nie transcendentny i metafizyczny (wyjątkiem jest twórczość Jonasa Juškaitisa, głęboko osadzona w tradycji egzystencjalizmu chrześcijańskiego). Więcej na ten temat: zob. Čiočytė, 1999.

⁷ Na Litwie badał je Norbertas Vėlius, we Francji światowej sławy semiotytek Algirdas J. Greimas, a w USA – Marija Gimbutas (Gimbutienė).

⁸ Co ciekawe, przetrwało ono czasy radzieckie i jest aktualne do dziś, m.in. w twórczości Jurgi Ivanauskaitė (1961–2007), Vytautasa P. Bložė (1939–2016), Nijolė Miliauskaitė (1950–2002), Birutė Mar, Donaldasa Kajokasa, Regimantasa Tamošaitisa. Nie wygląda to na przypadek. Ci autorzy, dojrzewający w końcu epoki sowieckiej, późno odkryli chrześcijaństwo i reagowali na nie już przez pryzmat intelektualnej refleksji nad Orientem. A V. Daunys jako student Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wileńskiego (ówczesnego Uniwersytetu im. Vincasa Mickievičiausa-Kapsukas) także interesował się filozofią Wschodu i postacią Rabindranatha Tagore (Daujotyė, 1996, s. 8).

⁹ Choć już od połowy lat 60. na Litwę Radziecką przemycano emigracyjne wydawnictwa (*Metmenys*, *Akiračiai*, *Draugas*), to ich zasięg był niewielki.

niusa Krivickasa, Mamertasa Indriliūnasa, Stasysa Daunysa¹⁰, Dalii Grinkevičiūtė). Z drugiej strony o utrzymanie dotychczasowych przywilejów i pozycji aktywnie zabiegali odsunięci od władzy twórcy sprzyjający komunizmowi (Vytautas Petkevičius i redagowana przez niego gazeta „Opozicija”, zob. Kubilius, 1995, s. 623).

Na ten czas wybuchu pamięci, wypełniania „białych plam”, konfliktów personalno-ideologicznych, a także swoistego chaosu politycznego, społecznego i kulturalnego, przypadło intensywne dojrzewanie V. Daunysa. Doświadczeniem grupowym jego pokolenia było dorastanie i młodość w czasach LSRR: szarej, nudnej, apatycznej, w której twórczość była formą ucieczki ku wolności. Wyraźnie zarysowały się dwie drogi wyboru: pierwsza szerokim łukiem omijała wszelkie związki z władzą, zasilając szeregi wileńskiej bohemy artystycznej (Jurgis Kunčinas, Juozas Gavelis) albo wybierając alienację (Nijolė Miliauskaitė, Stasys Jonauskas, Gražina Ramoškaitė); druga polegała na aktywnym włączaniu się w życie społeczno-kulturalne LSRR i próbie zachowania własnych poglądów i systemu wartości (Ona Baliukonytė, Vladas Kukulius, Vaidotas Daunys, Vladas Braziūnas).

Jeden z najbardziej znanych przedstawicieli litewskiej cyganerii schyłku epoki sowieckiej – J. Kunčinas (1947–2002) na krótko przed śmiercią napisał:

Po prostu czuję, jak przemija moje pokolenie, tak zwana generacja. Ogłupiona, przepita, która zapoczątkowała boom samobójców, po odbytej służbie w armii radzieckiej, studiach z historii KPZR, z oceną bardzo dobrą z egzaminu państwowej wiary (naukowego komunizmu), po odsiedzeniu za kratkami za zabójstwo i za politykę. Ta generacja już napisała swoją poezję, tylko uparcie nie chce się do tego przyznać (cyt. za: Tūtlytė, 2003a, s. 102).

„Ogłupiona i przepita generacja”, tzw. pierwsza fala pokolenia 1947–1955, płaciła wysoką cenę za wykreowany przez siebie, zakrapiany alkoholem i innymi używkami, świat wolności „z negatywnym programem na życie”; za odrzucenie układów i kompromisów z władzami komunistycznymi i cenzurą w imię „życia (i śmierci) po swojemu” płaciła sobą. Legendarną postacią poety antysystemowego do dziś pozostaje Rimas Burokas (1953–1980), który niczego nie opublikował oficjalnie¹¹, był „leczony” psychiatrycznie, a życie zakończył w wileńskim więzieniu na Łukiszkach.

¹⁰ Stasys Daunys (1922–2011) – litewski etnograf, muzealnik, poeta. W latach 1946–1956 więziony i zesłany. Zrehabilitowany w 1956 roku.

¹¹ Po raz pierwszy jego wiersze zostały opublikowane w litewskim piśmie kulturalno-literackim „Sietynas” (Plejady), wydawanym przez studentów Uniwersytetu Wileńskiego (m.in. Dariusa Kuolysa, Virginijusa Gasiliūnasa, Liudvikasa Jakimavičiusa, Vytautasa V. Landsbergisa) w latach 1988–1991 (od samego początku poza cenzurą). W czasach Sąjūdisu było to środowisko najbardziej zaangażowane obywatelsko. Wiersze R. Burokasa ukazały się w drugim numerze pisma „Sietynas” w 1988 roku. Pierwszy oficjalnie wydany tomik wierszy *39 eilėraščiai* (39 wierszy) ukazał się w roku 1992 w Kownie (Burokas, 1992).

Dość charakterystyczne dla społeczeństwa LSRR było postępowanie w imię kompromisowej zasady: „Panu Bogu świeczkę, a diabłu ogarek”. W krytycznej opinii wybitnego litewskiego poety Sigitasa Gedy (1943–2008): „aby móc się wdrapać choćby o kilka szczebelków kariery wyżej, trzeba było, choć na chwilę stać się nikczemnikiem” (Lubytė, 1997, s. 176). Złożenie daniny z własnych wartości i zasad było ceną płaconą za umiarkowaną wolność artystyczną, popularność (możliwość druku!) i stabilną sytuację ekonomiczną¹². V. Daunys należał do tych, którzy balansowali między konformizmem polityczno-społecznego *status quo* a (nainną?) wiarą w samodzielność twórczą i możliwość ochrony własnego światopoglądu. Urodzony i wychowany w rodzinie powojennej litewskiej inteligencji¹³, od dzieciństwa był otoczony książkami, rozmowami o historii i kulturze litewskiej. Debiutował jako poeta w wieku dziewięciu lat, a jako szesnastolatek napisał dramat *Krėva* (Krewa). Na ostatnim roku studiów filologicznych na Uniwersytecie Wileńskim¹⁴ rozpoczął współpracę z działem naukowym i krytyki literackiej miesięcznika Związku Literatów LSRR „Pergalė” (Zwycięstwo¹⁵; do 1987 roku). Zdolności analityczne, interpretacyjne i krytyczne wykorzystał w swojej pracy dyplomowej poświęconej aspektom filozoficznym w twórczości klasyka literatury litewskiej Vincasa Mykolaitisa-Putinas (1893–1967). W 1985 roku wydał debiutancki tomik poetycki *Metų laikai* (Pory roku) i ... na wiele lat zamilkł. To wówczas z pełną siłą ujawnił się jego talent organizacyjny i chęć działania na rzecz dobra wspólnego (Sekcja Młodych Literatów Związku Pisarzy LSRR¹⁶ i praca redaktorska), co wyjaśniałoby dłuższą przerwę w twórczości oryginalnej Daunysa¹⁷. „Spiritus movens” Sekcji Młodych Literatów, „ważna figura życia literackiego ostatniego sowieckiego dziesięciolecia” (Tūtlytė, 2003a, s. 97), zachęcający swoim przykładem młodych twórców do realizowania się w ramach zastanej sytuacji polityczno-społecznej, w latach 1987–1988

¹² W tym kontekście innym ważnym i wciąż otwartym pytaniem, dotyczącym pokolenia 1947–1955 (a ogólnie: generacji powojennej), pozostaje to, o przekraczanie granic kompromisu i współpracy z KGB (Tūtlytė, 2003a, s. 97).

¹³ Rodzice byli ludźmi o szerokich horyzontach kulturowych, zainteresowanymi językiem, literaturą i kulturą ludową. Matka Vaidotasa, Joana, była lituanistką, a ojciec, Stasys – etnografem, muzealnikiem, poetą. W latach 1949–1956 więziony i zesłany na Syberię. Po powrocie z zesłania kierował muzeami w Poniewieżu (tu urodził się Vaidotas), Rakiszkach, Kownie, Rumszyszkach (gdzie został pochowany obok tragicznie zmarłego syna), za: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Stasys-Daunys-63664>, dostęp: 30.10.2019.

¹⁴ Daunys studiował w latach 1976–1981 na ówczesnym Państwowym Uniwersytecie Wileńskim im. V. Kapsukas-Mickevičiusa.

¹⁵ Od 1991 roku „Metai” (Rok), miesięcznik Związku Literatów Litewskich.

¹⁶ Do czerwca 1989 roku, potem Związek Pisarzy Litewskich (Lietuvos rašytojų sąjunga).

¹⁷ Do poezji wraca jesienią 1988 roku. Litewska literaturoznawczyni Rita Tūtlytė (Tūtlytė, 2003b, ss. 120–121) zauważa, że od tego momentu Daunys bardzo dokładnie oznacza swoje wiersze: datą i miejscem. Zmienia się także ich intonacja i metrum. Kolejny tom poezji *Kelio ženklai* (Znaki drogowe) ukazuje się już pośmiertnie w 1999 roku.

redagował także czasopismo dla młodzieży szkolnej „Žvaigždutė” (Gwiazdka), a od jesieni 1988 roku – „Krantai” (Brzegi). Na istotną rolę tego czasopisma w procesie odradzania kultury litewskiej zwróciła uwagę kulturolożka Elvyra Usačiovaitė:

Działo się to równolegle z rozpoczynającym się procesem wyzwoleniczym naszego kraju. Czasopismo „Krantai”, integrujące różne dziedziny sztuki reprezentowane przez działaczy Związków: Litewskich Artystów Plastyków, Kompozytorów, Teatrów i Dziennikarzy, od razu okazało się wyrazistym, oryginalnym zjawiskiem odradzającej się kultury litewskiej (Usačiovaitė, 2007, s. 9).

Przebiegające w końcu lat 80. XX wieku paralelne, diametralnie różne procesy polityczno-społeczne, wywołujące silne napięcia między postawami zachowawczymi a zwolennikami zmian, z jednej strony stworzyły przestrzeń dla działań tradycyjnie osadzonych w realiach LSRR, z drugiej zaś – jak w przypadku „Krantai” czy „Sietynas” – wykraczały poza granice systemu komunistycznego. Znakomitą ilustracją tych procesów był kierowany przez V. Daunysa w latach 1985–1988 rocznik Sekcji Młodych Literatów „Veidai”¹⁸ (Oblicza). W 1988 roku – mimo wymogów ideologii komunistycznej i władnej cenzury – Daunys wydał tom rocznika, który śmiało można określić mianem przełomowego: zarówno pokoleniowo, jak i społeczno-politycznie (Kvietkauskas, 2003, s. 157). Wprawdzie we wstępie do almanachu pojawiły się znane z wcześniejszych publikacji typowe dla okresu komunistycznego żądania kreowania ideałów zbiorowych, odzwierciedlania ducha czasu, aktywności społeczno-ideowej, to jednak grono redakcyjne pod kierunkiem V. Daunysa wpisało je w nowy kontekst artystyczny: klasycznej tradycji zachodnioeuropejskiej i modernizmu. Jak pisał Mindaugas Kvietkauskas, w „Veidai’88” przyjęto taktykę „wyrażanego za pomocą metafor cichego oporu wewnętrznego, «cichego modernizmu»” (Kvietkauskas, 2003, s. 157). Na ich łamach publikowane były teksty autorstwa litewskich kompozytorów (Onutė Narbutaitė), filozofów (Arūnas Svierdiolas, Arvydas Juozaitis), dzieła litewskich artystów (Vincas Kisaraukas, Vladas Žukas). Strategia „cichego oporu” przejawiała się także w zjawisku poszerzania horyzontów kulturowych, nauce języków obcych i działalności przekładowej¹⁹. Wśród tłumaczeń dominowała poezja anglosaska i amerykańska, proza iberoamerykańska i filozofia zachodnia (np. John Keats, Ezra W. Pound, Thomas S. Eliot, Jorge L. Borges, Martin Heidegger). Tak oto w sytuacji granicznej (progowej) końca lat 80. XX wieku, „Veidai” stały się załącznikiem przyszłej wolnej prasy i niezależnej inteligencji litewskiej.

¹⁸ Wychodził w latach 1985–1990. W sumie wydano sześć tomów: pierwsze cztery redagował Daunys, pozostałe Valdas Daškevičius.

¹⁹ Utalentowanym tłumaczem był też V. Daunys. Tłumaczył Osipa Mandelsztama, Adama Mickiewicza, a fascynacją św. Franciszkiem i Dantem Alighieri poskutkowało nauką języka włoskiego i kolejnymi przekładami.

Tylko nazwa – „Veidai”. Przypomina ona greckie *eidos* – „idea”. [...] twarz²⁰ to przede wszystkim żywy człowiek. To potwierdzenie idei i jej życiodajna moc. To przede wszystkim tęsknota i wyzwolenie się z niebytu. Jak w słowach Dawida: „zbawienie mego oblicza i mego Boga” (Ps. 41,6) (Daunys, 1988, s. 89).

Uderza fakt, że aktywny uczestnik oficjalnego systemu wydawniczego, realizator polityki kulturalnej LSRR, V. Daunys w 1988 roku publicznie przywołuje *Biblię* jako źródło zbawienia i ratunek przed pustką. I można by to uznać za przykład heroizmu obywatelskiego i świadectwa wiary, naturalną konsekwencję katolickiej postawy V. Daunysa²¹, gdyby nie pewien fakt biograficzny. Otóż w 1987 roku ten praktykujący katolik wstąpił do partii komunistycznej (KPZR) i złożył przysięgę, że jest ateistą. Tłumaczył to chęcią działania i robienia czegoś dobrego dla społeczeństwa²². Wybitna litewska literaturoznawczyni, myślicielka, profesor Uniwersytetu Wileńskiego, Viktorija Daujotytė-Pakerienė we wspomnieniu poświęconym V. Daunysowi napisała:

Vaidotas przyjechał do mnie do domu, długo rozmawialiśmy. „Chcę działać, widzę, że mógłbym wiele zrobić, można się z nimi jakoś dogadać, można o wiele więcej zrobić” – tak mówił Vaidotas, takie były jego argumenty. [...] Został redaktorem, zaczął wydawać almanach „Veidai”. Spośród wyrazistszych postaci życia kulturalnego Vaidotas był ostatnim, który wkroczył na drogę kompromisu. Drogo za to płacił – do swoich ostatnich dni (Daujotytė, 1996, s. 8).

Czy można było inaczej? Zapewne tak, o czym świadczy między innymi postawa wówczas dwudziestotrzyletniego poety Tomasa A. Rudokasa, który pisał:

Wy, komuniści, zawsze chcecie, żeby do Kompartii [partii komunistycznej – M.K.] należał cały naród, masy, ludzkość? [...] Młodzieży litewska, nie wstępuj w szeregi partii komunistycznej! Nie pozwól, by Litwa stała się czerwona! (Šlekys, 1991, s. 290).

„Ostatni, który wkroczył na drogę kompromisu” w wierszu z przełomu niepodległościowego, „gdy wolność, wołana na wszystkie sposoby, / pozostawała bezimien-
na”²³, dramatycznie wyznał:

²⁰ W języku litewskim *veidas* oznacza ‘twarz, oblicze’. Stąd gra słów: *eidos* i *veidas*.

²¹ Tomas Venclova w swojej encyklopedii Wilna scharakteryzował Daunysa jako litewskiego literata o światopoglądzie katolickim: poetę, dramaturga, eseistę i tłumacza, o ogromnych zasługach dla rozwoju litewskiego rynku wydawnictw kulturalnych. Podkreślił także, że „swoją działalnością [V. Daunys] przyczynił się do tego, że Litwa stała się wolna” (Venclova, 2017, s. 359).

²² Innym interesującym i dość popularnym tłumaczeniem wstąpienia w szeregi partii komunistycznej był jakoby patriotyzm i swoiste lituanizowanie komunistycznych szeregów (więcej na ten temat: Kalėda i in., 2019, ss. 66–67). Timothy Snyder także zwrócił uwagę na tę formę kompromisu między litewskimi komunistami a inteligencją, „która zaakceptowała członkostwo w partii w zamian za prawo zachowania kultury litewskiej” (Snyder, 2009, s. 112).

²³ W oryginale: „Kai laisvė, visais vardais šaukiama, / Taip ir liko bevardė”.

Chciałem, aby mnie ocaliły kształty dzieciństwa,
I wszystko to
Nabrało smaku goryczy niczym zdrada:
Bo moje słowa zostaną rozwiane jak pył,
A moja ojczyzna – jak iluzja samotnika.
Tak, wszystko to
Zakłuje boleśnie niczym zdrada²⁴
(*Vienišasis Dantė* [Samotny Dante], 1989/1990).

Litewski filozof A. Šliogeris, o tym okresie w życiu swojego przyjaciela, napisał:

Bardzo szybko zrozumiałem, że Vaidotas ma swoje „głębie”, w których dzieją się rzeczy, których nie umiem zrozumieć. [...] Zauważam, że Vaidotas często w pewien sposób pokutuje z powodu swojej przeszłości, chociaż moim zdaniem nie było ku temu powodu (Šliogeris, 1996, s. 6).

Czasy Sąjūdisu nie wyniosły przedstawicieli tego pokolenia na bardów przełomu. Ta rola przypadła starszej generacji (Justinas Marcinkevičius) i litewskim emigrantom (Bernardas Brazdžionis, Kazys Bradūnas). Daunys brał udział w manifestacjach i mityngach, działał na niwie edytorskiej, redakcyjnej, mimo (a może: z powodu) tej niezwyklej aktywności nie był jednak postacią lubianą i uznawaną w środowisku literackim. Nie należy zapominać, jaką rolę w czasach komunistycznych pełnili w czasopiśmie i wydawnictwach „towarzysze-redaktorzy” (Daugirdaitė, 2015, ss. 31–56). „Redaktor był pierwszą wstępną fazą cenzury. Najokrutniejszą” wspominał wybitny literaturoznawca Vytautas Kubilius (Kmita, 2015, s. 44). Ta krytyczna opinia nie była wyjątkiem i przeniosła się na czasy odrodzenia narodowego. Jeśli chodzi o redaktora V. Daunysa, to był on postacią raczej dobrze ocenianą w środowisku twórców i kolegów redakcyjnych. Był „skupiony na pracy, dobrze wiedział, czego chce. [...] Większość autorów uważała za zaszczyt, że to on recenzuje ich książki [...]”; „[...] był świetnie wykształcony. Intelktualista. Bardzo porządny, na ile to możliwe w tym społeczeństwie. Tolerancyjny”; „Chrześcijanin, uduchowiony. W czasach Odrodzenia należało zrozumieć, czym jest chrześcijaństwo, ponownie je zaszczyć do swojej kultury. Pod tym względem Daunys był najbardziej wyrazistą postacią” (cytując za: Usačiovaitė, 2007, s. 13)²⁵. Mimo to nie był

²⁴ W oryginale: „Aš norėjau, kad mane išgelbėtų vaikystės pavidalai, / Ir visa tai / Apkarto nelyg išdavystė: / Nes mano žodžiai sklaidės kaip dulkės, / O mano tėvynė – kaip vienišojo iliuzija. / Taip, visa tai / smelkėsi kaip išdavystė” (Daunys, 2018, s. 50). „Od tego momentu – od Dantego, od doświadczenia wielkiej tradycji w twórczości Daunysa otwiera się nowy etap. [...] Silne odczuwanie klasyki, tradycji, świadome nawiązywanie do nich” (Daujotytė, 2000, s. 143).

²⁵ Poeta Henrikas Čigriejus wspominał jego krytyczną recenzję bez entuzjazmu (Kmita, 2015, s. 166), a tłumacz i eseista Laimantas Jonušis pamiętał pomoc Daunysa w uzyskaniu dostępu do tekstów o Nabokowie, znajdujących się w nieosiągalnych dla ogółu zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej (Kmita, 2015, s. 470).

osobą powszechnie lubianą. Oczywiście, mogła to być ta cena, o której wspomina V. Daujotyte: cena za niejednoznaczność²⁶ postawy, za jednocześnie bycie „za, a nawet przeciw”... Aktywność – za cenę konformizmu i krytycznych opinii części uniwersyteckiego środowiska twórczego zgromadzonego wokół czasopism „Sietynas” czy „Naujasis židinyš” (Nowe ognisko). Dystans i powściągliwość towarzyszyły także pojawieniu się nowej edycji międzywojennego ilustrowanego chrześcijańskiego tygodnika kulturalnego „Naujoji Romuva” (Nowe Romowe)²⁷ pod redakcją V. Daunysa, który przeżywał to bardzo boleśnie (Žukas, 1996, s. 7).

W kontekście wypowiedzi V. Daunysa na łamach katolickiego czasopisma „Katalikų pasaulis” (Świat Katolicki, 19.02.1990) wygląda to dość paradoksalnie. W odpowiedzi na pytania dotyczące wyzwań stojących przed Kościołem i katolikami w sytuacji odradzania się państwowości litewskiej Daunys podkreślał:

[Kościół katolicki] pomaga w sensie metafizycznym zrozumieć pięćdziesięcioletni okres naszego zesłania. To on pobudza tragiczną świadomość, dzięki której się odradzamy. To on zachęca do indywidualnego duchowego samookreślenia (Daunys, 1990, s. 27).

Jednocześnie zwracał uwagę na poszanowanie tradycji przedsoborowej i zachęcał do odprawiania mszy po łacinie w wybranym wileńskim kościele. W nawiązaniu do tej wypowiedzi reporterka i poetka Dalia Jazukevičiūtė zadała pytanie o to, jak poeta rozumie wiarę. Daunys odpowiedział:

Wielu ludzi (spośród nich wielu poetów) rozumie wiarę jedynie jako piękny temat twórczości i życia. Ja myślę jednak inaczej, Wiara jest najbardziej intymnym językiem twórcy i Twórcy. Nie ma niczego bardziej bolesnego niż niemożność wypowiedzenia credo (wierzę), a ten, kto to wypowiada, staje się jeszcze bardziej cichy. [...] Pana Boga nie można sobie przywłaszczać. Także Wolności i Ojczyzny... Dlatego nie dostrzegam innej misji twórcy, jak tylko tę, która jest jego twórczością (Jazukevičiūtė, 1990, s. 19)²⁸.

Jezus był dla Daunysa Chrystusem modlitwy, zagłęzionym w rozmowie z Bogiem Ojcem na górze Tabor albo na pustyni. O głębi jego refleksji religijnej świadczy sposób, w jaki pojmował Kościół – mistyczne ciało i krew Chrystusa, a nie jak kolegę, którego można klepać po ramieniu (Jazukevičiūtė, 1990, s. 19). Bardzo interesująca jest także diagnoza kryzysu wiary Litwinów. Zdaniem Daunysa jego źródłem jest brak umiejętności przyjęcia i zrozumienia własnego doświadczenia, ignorowanie winy, grzechu, cierpienia (Daunys, 1995, s. 14). Analiza opublikowanych w la-

²⁶ O wielości postaw twórczych w okresie komunistycznej Litwy, wymykających się jasnym ocenom, traktuje monografia zbiorowa badaczy z Instytutu Litewskiej Literatury i Folkloru *Nevienareikšmės situacijos. Pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką* (Niejednoznaczne sytuacje. Rozmowy o polu literackim okresu sowieckiego) (Kmita, 2015).

²⁷ Pod redakcją Juozasa Keliuotisa (1931–1940, Kowno, Wilno).

²⁸ Komentarzem do tego cytatu niech będzie stwierdzenie V. Daunysa: „Kiedy osoba wierząca mówi «wierzę», nie tylko wyznaje wiarę, w ten sposób stwarza świat” (Daunys, 1996, s. 5).

tach 1989–1995 tekstów (na łamach „Regnum”, „Krantai”, „Lietuvos rytas”, a także album-esej *Wilno: imię i słowo*) wyraźnie pokazuje proces pogłębiania wiary katolickiej i analizy zjawisk otaczającego świata przez pryzmat chrześcijaństwa.

W 1991 roku²⁹ V. Daunys założył fundację „Regnum” – projekt interdyscyplinarny obejmujący wydawnictwo, czasopismo, muzykę³⁰. Należy podkreślić, że okres litewskiej transformacji ustrojowej wiązał się z przemianami ekonomicznymi, które wymagały zmierzenia się z wolnym rynkiem i procesami globalizacji. Państwo nie nadzorowało już rynku wydawniczego, nie przyznawało także odpowiednich środków na jego funkcjonowanie. A on miał przecież wielkie plany (w szczególności wydawnicze), musiał szukać wsparcia materialnego, nowych możliwości finansowych (Daujotyte, 1995, s. 38). Podejmował więc ryzykowne kroki majątkowe, pracę etatowego komentatora („Lietuvos rytas”), nieustannie poszukiwał mecenasów dla swoich projektów (por. przyp. 1). Niestety, bez większych rezultatów.

Fundacja „Regnum” (Królestwo) wydała dwa numery almanachu zatytułowanego *Regnum. Kūryba ir kriterijai* (Regnum. Twórczość i kryteria, red. V. Daunys, 1991, 1992) oraz finansowała czasopismo „Krantai”³¹. W roku 1994 pod skrzydłami „Regnum” znalazło się także wspomniane wcześniej czasopismo „Naujoji Romuva”.

„Regnum” oznaczało Królestwo: twórczości i jej kryteriów. U źródeł takiego rozumienia twórczości było autentyczne przeżycie, doświadczenie pisarskie. Dlatego wydawnictwo „Regnum” otworzyło się na gatunki niszowe: dzienniki, zapiski, lirykę³². Ekskluzywnie elitarne i niestety niedochodowe. Publikacje były opatrzone logotypem autorstwa Kęstutisa Grigaliūnasa, nawiązującym do legendy chrześcijańsko-arturiańskiej, wizerunkiem świętego Graala z okalającym go napisem. Emblemat nawiązywał do chrześcijańskiej symboliki źródła jako odpowiednika Słowa Boga – Logos, z którego powstał świat: „Jam Alfa i Omega, Początek i Koniec. Ja pragnącemu dam darmo pić ze źródła wody życia” (Apokalipsa św. Jana, 21,6). Z tego źródła swój początek bierze także twórczość. Symboliczny kielich otaczał napis: „REGNUM JEST KSIĘGĄ POŚWIĘCONĄ TWÓRCZOŚCI, KRYTERIOM, KTÓRE UWIDACZNIAJĄ SIĘ W TRADYCJI, WSZYSTKO TO JEST DEDYKOWANE, WYDANE I WYDRUKOWANE W STOLICY LITWY WILNIE ANNO DOMINI MCMXCII”. Logotyp „Regnum” ozdabiał wszystkie publikacje i wydarzenia

²⁹ W roku 1994 zarejestrowano aż 691 prywatnych wydawnictw (Kubilius, 1995, s. 621).

³⁰ Przy fundacji działał zespół muzyki kameralnej pod kierunkiem Arūnasa Statkusa.

³¹ V. Daunys był jego redaktorem w latach 1989–1995, po śmierci Daunysa aż do chwili obecnej – Helmutas Šabasevičius.

³² W sumie w latach 1991–1995, finansowane ze środków prywatnych, w wydawnictwie „Regnum” ukazały się: *Laiškai jaunam poetui* (Listy do młodego poety) Rainera M. Rilkego, *Post Scriptum*, zapiski filozoficzne A. Śliogerisa, *Tinginio raudos* (Próżniacze lamenty) Rolandasa Rastauskasa, zapiski Alberta Camusa, wiersze S. Daunysa (ojca Vaidotasa), album-esej o Wilnie V. Daunysa, esej V. Daujotyte, wiersze Eugenijusa Ališanki, Borisa Lazukinasa, Aidasa Marčėnasa. Więcej na temat działalności fundacji, zob. Usačovaitė, 2007, ss. 9–12, 276–277.

nia „duchowego Królestwa Twórczości”. A organizowanie wydarzeń kulturalnych było dla V. Daunysa nieodłączną sferą działalności. Promocji książek, spotkaniom tematycznym towarzyszyło czytanie, dyskusje, rozmowy i muzyka w wykonaniu zespołu muzyki kameralnej „Regnum” (w szczególności Jana Sebastiana Bacha i Antonia Vivaldiego jako kwintesencja tradycji chrześcijańskiej). Przełom wyznały utwory poetyckie opublikowane w pośmiertnym tomie V. Daunysa *Kelio ženklai* (Znaki drogowe, 1999): *In umbra mortis, Kelio ženklai, Vienišasis Dantė* (Samotny Dante). W wierszach opublikowanych na łamach „Regnum” Daunys odnosił się do doświadczenia codziennej obecności Boga i Ducha: „To nie czas wyrzeczeń, / nie czas na rozstania. / To pora, gdy oddech Pana Boga rozgrzewa / Zmarznięte dłonie” (***)*To nie czas wyrzeczeń...*, 13.12.1989); „Jestem niczym wahadło, wprawione w ruch trzydzieści lat temu” (***)*Jeszcze teraz to wypowiadam...*, 22.02.1990; „Przy-szedł mój czas [powrotu] do domu Twojego / Sylabo z głębin [czasu]” (*Trzydzieści trzy, grudzień 1990*, 28.12.1991) (Iešmantaitė, 2002, ss. 700–701).

Wątpliwości i poszukiwania duchowe, potrzeba wyciszenia, transcendencji, była (z)równoważona przez zaangażowanie społeczne Daunysa. Forma wyrażania siebie jako poety i jako kreatora litewskiego życia kulturalnego była bardzo silnie osadzona w estetyce klasycystycznej. Tematyka, sposób ekspresji, nawiązywanie do tradycji antycznej, mitologicznej, chrześcijańskiej, łączenie różnych form artystycznych (muzyki, słowa, obrazu) – było wyzwaniem kulturalnym i decydowało o elitarnym charakterze „Regnum”:

[...] dobrze jest wiedzieć, że są ludzie, którzy każde zjawisko odbierają jako realizację zasad Boskiego aktu tworzenia, którzy nie tylko piszą, ale i publikują wiersze, listy, eseje, którzy nie tylko muzykują, ale i tworzą pewien – królewski – sposób życia, dążą do tego, aby stać się arystokratami ducha. Tą elitą, której brak spostrzegliśmy w obliczu zbliżającej się niepodległości (Czyżewski, 1994, s. 175).

Miastem „Regnum” – jego Królestwem – miało być Wilno, stolica niepodległej Litwy, którą trzeba było „odrodzić z szarości sowieckiego spustoszenia” (Czyżewski, 1994, s. 175). Już w debiutanckim tomiku *Metų laikai* (1985) V. Daunys dał się poznać jako poeta nastrojów miejskich, piewca Wilna – miasta kultury i piękna przepelnionego światłem i muzyką Vivaldiego; wyłaniającego się z niebytu, nieuchwytnego, ezoterycznego jak na fotografiach V. Bałčytisa, towarzyszących tekstowi V. Daunysa w albumie *Vilnius: vardas ir žodis* (Wilno: imię i słowo, 1993; Daunys, 1993a). W poszukiwaniu i nadawaniu miastu imienia („Słowo tworzy miasto, imię je przywołuje”, Daunys, 1993b, s. 2)³³ widoczna jest głęboka autorska refleksja kulturowa, silnie osadzona w tradycji Słowa (Logos), łączącego wszystkie przestrzenie czasowe i wszystkie generacje, bo „kiedy wypowiemy słowo, poznamy siebie nawzajem”:

³³ Wszystkie cytaty z polskiej wersji albumu (Daunys, 1993b) w tłumaczeniu Barbary Kaledy.

W Wilnie, na samym brzegu Wilii, leży wrośnięty w ziemię głaz. Część pisma, które niegdyś nieznaną ręką na nim wykuła, jest jeszcze widoczna. Można tam wyczytać zamknięte kółki zarysy alfy i omegi. Oto mamy pismo – w przyrodzie! Kiedy dotkniemy go dłonią, kiedy z podniebienia wymówimy, kiedy przeczytamy, wtedy i samo Wilno być może nam się otworzy (Daunys, 2001, s. 250)³⁴.

Kody *Biblii* i *Ewangelii* przewijają się przez kolejne strony eseju. Wilno to miasto miłosierdzia, które uosabia Matka Boża Ostrobramska (Daunys, 1993b, s. 2); tu swój królewski tron ma Zbawiciel (Daunys, 1993b, ss. 3–4, s. 26); początki miasta są łączone z przypowieścią o odrzuconym kamieniu, który stał się kamieniem węgielnym (Daunys, 1993b, s. 3); kilkakrotnie powraca symbol świętego Graala, kielicha z krwią Ukrzyżowanego (Daunys, 1993b, s. 15); motyw odkupienia i ofiary (Daunys, 1993b, ss. 17–18), oraz odwiecznego trwania: Alfa i Omega, czyli „Koniec umieszczony w początku” (Daunys, 1993b, s. 28). V. Daunys tworzy w ten sposób nowy mit Wilna: miasta wyrażonego w imieniu wypowiedzanym w różnych językach, w usakralizowanej przyrodzie, w pogańskiej tradycji Mendoga i Giedymina oraz w symbolice chrześcijańskiej. To miasto wiary, miejsce doświadczenia teologicznego – *locus theologicus*: „kiedy pytają mnie: czy wierzysz, że w tym mieście kryje się tajemnica życia? Odpowiadam: ja jestem jej uczestnikiem” (Daunys, 1993b, s. 14)³⁵. Naturę postrzegał Daunys jako świadectwo obecności Boga, co zbliżało go do jednego z najwybitniejszych filozofów litewskich, pedagoga, teologa i poety Antanasa Maceiny (1908–1987)³⁶, którego postacią i dziełami był zafascynowany. Zadeedykował mu także swój referat zatytułowany *Tikėjimas ir vietovaizdis. Antano Maceinos krikščioniškoji akistata* (Wiara i krajobraz. Chrześcijańskie paralele Antanasa Maceiny) (Daunys, 1996).

W latach 1992–1995 V. Daunys rozpoczął pracę etatowego publicysty dziennika „Lietuvos rytas” (Poranek Litewski). Jego eseje ukazywały się w sobotnim wydaniu dziennika, a w 1995 roku zostały wydane w tomie *Šeštoji diena* (Dzień szósty, 1995). Na pozór wyglądały podobnie. Każdy tekst dzielił się na dwie części: pierwsza zazwyczaj odnosiła się do pewnego rodzaju refleksji wpisanej w kontekst wiary i przyrody (z obszaru *sacrum*), druga – do realiów i codzienności litewskiej transformacji ustrojowej (niektóre z nich sprawiają wrażenie tekstu z tezą, inne – z dzisiejszej perspektywy bywają nieczytelne). Dualizm publicystyki z „Lietuvos rytas” w pew-

³⁴ Fragment w tłumaczeniu Wojciecha Piotrowicza.

³⁵ Ten temat został częściowo podjęty przez litewską badaczkę Viktoriją Šeinę (2004). Wciąż jednak wymaga dodatkowej analizy nie tylko w kontekście religijnym, ale także w kontekście filozoficznym (filotopii A. Šliogerisa) i geopetyckim, o czym więcej w artykule o miejskim dyskursie wileńskim, który aktualnie przygotowuję.

³⁶ Antanas Maceina pisał: „Wsluchanie się w język przyrody pozwala odkryć jej Stworzyciela. Jeśli natura jest dziełem, to sama przez się na własny sposób ukazuje nam i odkrywa przed nami Stworzyciela. Jeśli natura jest dziełem Boga, to samoistnie ukazuje nam i odkrywa przed nami Boga” (Maceina, 1996, ss. 86–87).

nym sensie odzwierciedlał swoisty dualizm doświadczenia życiowego V. Daunysa, w którym tak silnie idealizm ścierał się z realizmem³⁷. Pisanie na zamówienie miało przecież swoje wymogi, a zobowiązania wobec pracodawcy („płacodawcy”) mogły być czasem trudne do pogodzenia z prywatnym zdaniem, a nawet światopoglądem. (V. Daunys zaprzeczał, że bywał poddawany naciskom politycznym i że pisał na zamówienie, zob. Daujotyte, 1995, s. 38). A. Juozaitis bliski współpracownik Daunysa we wstępie do omawianego tomu napisał:

Mówić nie tylko do siebie, słuchać nie tylko siebie, przemówić nie tylko swoim głosem – było nie tylko cechą charakterystyczną Vaidotasa, ale wydaje się, że także konieczną. W jakiś sobie znany sposób wybierał taki styl życia i twórczości, który pozwoliłby widzieć, słyszeć i zrozumieć o wiele więcej, niż jest to dane jednemu człowiekowi. Wybierając ten sposób, trzeba także mówić w imieniu innych (Juozaitis, 1995, s. 5).

Znakomity obserwator, analityk i komentator otaczającej rzeczywistości, dzielący się w swoich tekstach bardzo osobistym doświadczeniem (najczęściej religijnym), musiał co tydzień mierzyć się z wyzwaniem, jakim było godzenie uduchowionego idealisty z chłodno komentującym realistą. W kontekście słów A. Juozaitisa była to swoista misja mówienia w imieniu innych. A „Lietuvos rytas” był trybuną, z której Daunys przemawiał do setek tysięcy czytelników. W ten sposób powstał cykl publicystyczny, który był osobistym (na pewno po części) zapisem czasów przemian niepodległej Republiki Litewskiej. Stąd poruszane aktualne wówczas tematy: rocznice krwawych wydarzeń 1991 roku w Wilnie i Miednikach, dekomunizacja, nostalgia za komunizmem, współpraca z KGB, komentarze wobec zachowania polityków (m.in. Vytautasa Landsbergisa), prezydenta Algirdasa Brazauskasa, relacje z sąsiadami (z Polską, Rosją i krajami bałtyckimi), sprawy gospodarcze i społeczne (np. budowa terminalu naftowego, ubożenie społeczeństwa, niski przyrost naturalny), tragedia w Czarnobylu, wizyta Jana Pawła II na Litwie itd.

Bardzo ważne miejsce w eseistyce V. Daunysa zajmowało także Wilno i jego historia. Jak mało kto, twórca bardzo głęboko rozumiał bogatą, choć zniszczoną, tkankę kulturowo-językową stolicy niepodległej Republiki Litewskiej. Z odwagą przywoływał trudne wydarzenia z najnowszej historii miasta: wkroczenie Litwinów do Wilna w 1939 roku jako do stolicy wyobrażonej; tragedię Ponar; działalność Armii Krajowej; wzajemne wyniszczanie się narodów zamieszkujących miasto, „w którym jeden naród zawinił wobec drugiego” (Daunys, 1995, s. 91). V. Daunys konsekwentnie starał się wpisywać prezentowane i komentowane wydarzenia w szerszy kontekst kulturowy, religijny, transcendentny. Przywoływał więc znaną z *Biblii*, a także z wcześniejszej twórczości tematykę i symbolikę chrześcijańską:

³⁷ Przywoływana już w tym artykule kilkakrotnie V. Daujotyte przestrzegala przed nadmierną gloryfikacją osoby i twórczości V. Daunysa, idealizacją „tego, który chciał być zarówno realistą, jak i idealistą” (Daujotyte, 1995, s. 38).

„Słowo/Logos”, „pustynię”, „drogę do Emaus”, „nagie serce”, „Jezusa – źródło życia”³⁸. Pytania o istotę wiary, obecność dobra i zła w otaczającym nas świecie, zagadnienie śmierci i zmartwychwstania stawiane były na łamach „Lietuvos rytas” na równi z tymi o przyszłość Litwy, litewską tożsamość narodową, problemy polityczne, socjalne i ekonomiczne.

Ważne miejsce zajmowała także refleksja nad kondycją chrześcijaństwa na Litwie. V. Daunys dostrzegał zagrożenie dla chrześcijaństwa wynikające z chęci przywłaszczenia przez niektórych litewskich polityków Kościoła i traktujących chrześcijaństwo jako narzędzie walki politycznej. W 1992 roku eseista napisał:

Nie należy mieć złudzeń, że Litwa to kraj głębokiej wiary chrześcijańskiej. O wiele uczciwiej byłoby powiedzieć, że to kraj głębokiego kryzysu wiary chrześcijańskiej. Świadomość wiary człowieka czasów kryzysu jest podzielona na kawałki, a tam, gdzie powinno przemawiać serce, przemawiają jedynie żale, interesy, instynkty. I przede wszystkim z tego powodu nie można patrzeć na chrześcijaństwo jak na muzealną relikwię. Jest ono aktualnym zadaniem człowieka (Daunys, 1995, s. 15).

Co ciekawe, w tym duchu pisał o trudnej sytuacji katolicyzmu i Kościoła już w roku 1989 (Daunys, 1989/2007). W eseju *Hic et Nunc* (Daunys, 1989/2007, ss. 38–40) porównywał je do powracającego z pustyni Jana Chrzciciela, który na nowo musi się nauczyć budować relacje z konkretnymi ludźmi, z zdesakralizowaną przestrzenią. Daunys dostrzegał potrzebę powołania uniwersytetu katolickiego, który byłby „sposobem wprowadzenia tradycji katolickiej do współczesnej kultury (bez tej dominanty trudno wyobrazić sobie historię naszej kultury)” (Daunys, 1989/2007, s. 40).

W oczekiwaniu na Wielkanoc w opublikowanym w Wielką Sobotę (10.04.1993) eseju pisarz scharakteryzował współczesnego człowieka jako wędrowca do Emaus, emocjonalnie zawieszony pomiędzy smutkiem a poznaniem (Daunys, 1995, s. 51)³⁹. Wielka Sobota natomiast była zdaniem eseisty najbardziej typowym stanem egzystencjalnym: wiary i jej braku w tym samym czasie (Daunys, 1995, ss. 216–217).

Dla refleksji eseistycznej V. Daunysa charakterystyczny jest otwarty światopoglądowy dialog z czytelnikiem. Pisząc w pierwszej osobie, „odsłania” swoje doświadczenia, wątpliwości, wiarę, co sprawia, że literatura staje się świadectwem, wyznaniem wiary. Dialog zakłada jednak, że gdzieś jest głos „odpowiadający”, który inaczej niż ten ze *Stepów Akermańskich* Adama Mickiewicza⁴⁰, jest „usłyszany”.

³⁸ Niewątpliwie każdy z tych symboli mógłby być przedmiotem rozważań w odrębnej publikacji. Niestety ramy tematyczne i objętościowe tego artykułu nie pozwalają na ich dogłębną analizę w tym miejscu. Tematyka wątków chrześcijańskich i biblijnych w literaturze litewskiej została szerzej przedstawiona w pracach D. Čiočytė (Čiočytė, 1999, 2018).

³⁹ „Człowiek: wędrowiec do Emaus. Odwieczne rozdroże smutku i poznania”. W oryginale: „Žmogus: keleivis į Emausą. Amžina liūdesio ir atpažinimo kryžkelė”.

⁴⁰ Dante Alighieri, A. Mickiewicz, Cz. Miłosz, A. Towiański, J.W. Goethe, M.A. Bułhakow,

„Człowiek – to słowo. On sam jest przez kogoś wypowiedziany, a jednocześnie on sam wypowiada innych” (Daunys, 1995, s. 38). W jednym z tekstów przewrotnie powątpiewa, że człowiek powstał na podobieństwo Boga. Jest jednak pewien, że wcześniej był jego echem, „odgłosem” (Daunys, 1995, s. 206), bo przecież „na początku było Słowo”... Ostatnie eseje V. Daunysa przeniknięte są tajemnicą odchodzenia. Nie powinno to dziwić, bo jak zauważał, jest to jeden z najważniejszych tematów ewangelicznych. Ostatni esej, datowany 29 lipca 1995 roku, przypomina zaduszkowe wspomnienia: Daunys przywołuje w nim zmarłego w łągrze filozofa Lwa Karsavina, profesora Vladimirusa Šilkarskisa (Włodzimierza Szyłkarskiego), poetę Juliusa Janonisa, Sigitę – żonę wybitnego litewskiego śpiewaka operowego Laimonasa Noreiki (Daunys, 1995, ss. 242–243). A wszystko zamyka zadane przez tego ostatniego pytanie, będące wyrazem bezsilności i rozpacz, krótkie „dlaczego”. To pytanie niewątpliwie stawiają sobie do dziś wszyscy, których dotknęła śmierć Vaidotasa Daunysa.

W tomie *Dzień szósty*, oprócz wstępu A. Juozaitisa, wiersza pożegnalnego R. Rastauskasa, przyjaciela Daunysa, i esejów, znalazły się także fragmenty pamiętnika poety. Te najbardziej osobiste zapiski twórcy przepelnia głęboka wiara w Boga, Słowo Boże, tajemnicę Ukrzyżowanego. Ostatni zapis w pamiętniku ilustruje przygotowania do lotu zakończone optymistycznym: „Jutro lecimy!” Lot balonem „Pepsi” LY–OBY 29 lipca 1995 roku przerwał tragiczny wypadek: śmiertelny upadek V. Daunysa z wysokości. „Po śmierci Vaidotasa w postrzępionej materii litewskiej kultury powstała taka dziura, której – jestem o tym najgłębiej przekonany – nie da się załatać nigdy” pisał w „Naujoji Romuva” A. Šliogeris, i dodawał: „Vaidotas «nie robił» kultury. On sam był kulturą” (Šliogeris, 1996, s. 6). Niektóre z jego pomysłów i projektów znalazły kontynuatorów: redagowanie „Krantai” przejął H. Šabasevičius, „Naujoji Romuva” – A. Juozaitis⁴¹. Już pośmiertnie ukazały się eseje, wybór poezji, tom krytyki literackiej, wybór twórczości, ukazujące bardzo szeroką perspektywę zainteresowań i działań twórczych V. Daunysa. Życie na przełomie dziejów, pomiędzy epokami, wymagało od niego podejmowania nie tylko odważnych, ale także ryzykownych decyzji. Jak zawsze w takich przypadkach, to czas zweryfikuje ich wartość i znaczenie. Jedno jest pewne: „ślad kulturowy” pozostawiony przez Vaidotasa Daunysa jest ciągle wyraźny i nadal obecny w kulturze litewskiej.

P. Claudel, L. Karsavin, A. Maceina – to tylko niektóre „głosy” kulturowe przywoływane w esejach przez V. Daunysa.

⁴¹ Do 2000 roku. Obecnie redaktorem naczelnym jest Andrejus Konickis.

Bibliografia

- Balsevičiūtė, V. (1994). *Naujausios lyrikos semantika*. Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Burokas, R. (1992). *39 eilėraščiai*. V. Oškinio leidykla.
- Čiočytė, D. (1999). *Biblija lietuvių literatūroje*. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Čiočytė, D. (Red.). (2018). *Krikščionybė ir šiuolaikinė lietuvių literatūra*. Vilniaus universiteto leidykla.
- Czyżewski, K. (1994). Wilno, czyli Regnum – Królestwo. *Krasnogruda*, 1994(2–3), 175–176.
- Daugirdaitė, S. (2015). Draugas redaktorius. W R. Kmita (Red.), *Nevienareikšmės situacijos: Pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką* (ss. 31–56). Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Daujotytė, V. (1995, listopad 3). Liūdesio ir atpažinimo kryžkelė: Pomirtinė Vaidoto Daunio knyga. *Lietuvos rytas: Mūzų malūnas*, 36.
- Daujotytė, V. (1996). Palytėtas ir palydėtas. *Naujoji Romuva*, 1996(1–2), 8–10.
- Daujotytė, V. (2000). Įvardijanti, tradicijos palaikoma. *Metai*, 2000(2), 141–144.
- Daunys, V. (1988). Ginte... (Laiškai iš toli). *Veidai*, 1988, 138.
- Daunys, V. (1990). Veidu į Viešpatį. *Katalikų pasaulis*, 1990(4/28), 27.
- Daunys, V. (1993a). *Vilnius: Vardas ir žodis* (V. Balčytis, Fot.). Regnum.
- Daunys, V. (1993b). *Wilno: Imię i słowo* (B. Kaleda, Tłum.; V. Balčytis, Fot.). Regnum.
- Daunys, V. (1995). *Šeštoji diena*. Santara.
- Daunys, V. (1996). Tikėjimas ir vietovaizdis: Antano Maceinos krikščioniškoji akistata. *Krantai*, 1996(3), 5–10.
- Daunys, V. (2001) ***Wiersz rodzi się z podniebienia... (W. Piotrowicz, Tłum.). W A. Rybałko (Red.), *Sen Mendoga: Antologia literatury litewskiej lat dziewięćdziesiątych* (s. 250). Książka i Wiedza.
- Daunys, V. (1989/2007). Hic et Nunc. W E. Usačiovaitė (Red.), *Vaidotas Daunys: Kūrybos karalystės šviesa: Straipsniai, pokalbiai, esė* (ss. 38–40). Versus aureus.
- Daunys, V. (2018). Vienišasis Dantė. *Santara*, 2018(145–146), 49–51.
- Iešmantaitė, A. (Red.). (2002). *Lietuvių poezija mokyklai*. Saulabrolis.
- Jazukevičiūtė, D. (1990, marzec 28). „Kur dvelkia Tavoji teisybė...”. *Respublika*, 19.
- Juozaitis, A. (1995). Viltis priklauso visiems (įžanga). W V. Daunys, *Šeštoji diena* (ss. 5–9). Santara.
- Kalėda, A., Kmita, R., & Satkauskytė, D. (Red.). (2019). *Sovietmečio lietuvių literatūra: Reiškinių ir sąvokos*. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kmita, R. (Red.). (2015). *Nevienareikšmės situacijos: Pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką*. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Korzeniewska, K. (2017). Litwin-katolik? Witold Wielki i św. Kazimierz jako bohaterowie narodowi w litewskiej prasie niezależnej 1972–1988. *Pamięć i Sprawiedliwość*, 2017(29), 219–235.

- Kubilius, V. (1995). *XX amžiaus literatūra: Lietuvių literatūros istorija*. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kvietkauskas, M. (2003). Jauniesniųjų rašytojų pasaulėžiūros orientyrai. W G. Viliūnas (Red.), *Naujausioji lietuvių literatūra* (ss. 156–180). Alma littera.
- Lubytė, E. (1997). *Tylusis modernizmas Lietuvoje 1962–1982*. Tyto alba.
- Maceina, A. (1996). Krikščioniškas gamtos išgyvenimas. W G. Mikelaitis (Red.), *Lietuvos filosofinė mintis: Chrestomatija* (ss. 86–87). Aidai.
- Martinaitis, M. (1977). *Kukučio baladės: Eilėraščiai*. Vaga. <http://www.tekstai.lt/buvo/tekstai/martinai/kukucio.htm>
- Peluritytė, A. (2016). *Ribos architektonika. Šiuolaikinė lietuvių literatūra ir kontekstai*. Vilniaus universiteto leidykla.
- Przeczyszewski, M. (2017, czerwiec 25). *Sowieckie prześladowania Kościoła na Litwie*. <https://ekai.pl/sowieckie-przesladowania-kosciola-na-litwie/>
- Šeina, V. (2004). Miesto erdvė V. Daunio kūryboje. *Gimtasis žodis*, 2004(6), 12–14.
- Šlekys, J. (Red.). (1991). *Atgimimo balsai*. Vyturys.
- Šliogeris, A. (1996). Vaidoto siluetai. *Naujoji Romuva*, 1996(1–2), 6.
- Šliogeris, A. (2007). Rašytojas ir tikėjimas: Pokalbyje dalyvavo literatūrologai Viktorija Daujotytė, Regimantas Tamošaitis, filosofas Arvydas Šliogeris, kultūrologas Vytautas Rubavičius (1). *Metai*, 2007(12). <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/3083-rasytojas-ir-tikejimas-pokalbyje-dalyvavo-literaturologai-viktorija-daujotyte-regimantas-tamosaitis-filosofas-arvydas-sliogeris-kulturologas-vytautas-rubavicius>
- Snyder, T. (2009). *Rekonstrukcja narodów: Polska, Ukraina, Litwa i Białoruś 1569–1999* (M. Pietrzak-Merta, Tłum.). Pogranicze.
- Streikus, A. (2010). *Antykościelna polityka władzy sowieckiej na Litwie (1944–1990)*. Dom Wydawniczy Rafael.
- Tūtlytė, R. (2003a). „Gėlių vaikai” ir „blogio gėlės”. W G. Viliūnas (Red.), *Naujausioji lietuvių literatūra* (ss. 93–102). Alma littera.
- Tūtlytė, R. (2003b). Nuo maištingos bohemos iki tylių meditacijų. W G. Viliūnas (Red.), *Naujausioji lietuvių literatūra* (ss. 103–128). Alma littera.
- Usačovaitė, E. (2007). Vaidoto Daunio kūrybos simboliai. W E. Usačovaitė (Red.), *Vaidotas Daunys: Kūrybos karalystės šviesa: Straipsniai, pokalbiai, esė* (ss. 7–30). Versus aureus.
- Venclova, T. (2017). *Vilniaus vardai* (wyd. nowe uzup.). R. Paknio leidykla.
- Žukas, V. (1996). Tarp žmonių. *Naujoji Romuva*, 1996(1–2), 7.

Twórca w czasach przełomu: nowe formy wyrażania wiary i religijności w tekstach Vaidotasa Daunysa

Streszczenie

Niniejszy artykuł został poświęcony tematyce chrześcijańskiej w twórczości litewskiego poety, eseisty, wydawcy i redaktora – Vaidotasa Daunysa (1958–1995). Należał on do pokolenia litewskich pisarzy urodzonych między rokiem 1947 a 1955, których najintensywniejszy okres twórczy przypadł na lata 80. i 90. XX wieku – schyłek Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, okres Sąjūdisu (Litewski Ruch na Rzecz Przebudowy) i początek transformacji ustrojowej niepodległej Republiki Litewskiej. Jeszcze w czasach istnienia Związku Radzieckiego, wymogów ideologicznych partii komunistycznej (KPZR) i wszechwładnej cenzury w literaturze litewskiej końca lat 80. ubiegłego wieku rozpoczął się ostrożny proces rekonstrukcji zerwanych więzi z własną kulturą narodową (także emigracyjną) oraz z kulturą zachodnioeuropejską. Przełom polityczny roku 1990 stworzył zupełnie nową sytuację polityczną i przyspieszył wcześniejsze procesy kulturowe. Swoją ważną pozycję w litewskiej kulturze zaczęła odzyskiwać religia (przede wszystkim katolicyzm) i tradycja chrześcijańska, a także blisko z nią związana tematyka narodowo-ojczyźniana. Autorka analizuje najważniejsze utwory V. Daunysa (lirykę i eseistykę) z jednej strony w kontekście wydarzeń biograficznych, z drugiej jako wyraz tradycji chrześcijańskiej na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. Biografia twórcza sytuacji V. Daunysa w gronie tych, którzy w czasach sowieckich balansowali między konformizmem polityczno-społecznego *status quo* a (naiwną?) wiarą w samodzielność twórczą i możliwość ochrony własnego światopoglądu. Był redaktorem miesięcznika „Pergalė” [Zwycięstwo] (do 1987 roku), almanachu „Veidai” [Oblicza] (1985–1988), a od 1988 roku czasopisma „Krantai” [Brzegi]. W 1985 roku wydał debiutanci tomik poetycki *Metų laikai* [Pory roku], następny *Kelio ženklai* [Znaki drogowe] ukazał się już po jego śmierci (1999). Po przełomie niepodległościowym założył Fundację „Regnum” (obejmującej działalność wydawniczą, muzyczną i kulturalną), odnowiciel tradycji międzywojennego katolickiego czasopisma kulturalnego „Naujoji Romuva” [Nowe Romowe]. Zginął tragicznie podczas przygotowań do lotu w zawodach baloniarskich latem 1995 roku.

Słowa kluczowe: Vaidotas Daunys; współczesna litewska literatura chrześcijańska; literatura i społeczeństwo Litwy okresu sowieckiego; literatura i społeczeństwo Litwy w okresie postsowieckim; generacja 1947–1955

An Artist in a Watershed Time: New Forms of Expressing Faith and Religiosity in Texts by Vaidotas Daunys

Abstract

This article discusses Christian themes in the works of the Lithuanian poet, essayist, publisher and editor Vaidotas Daunys (1958–1995). Daunys belonged to the generation of Lithuanian writers born between 1947 and 1995, whose most intense creative period were the 1980s and 1990s – the dusk of the Lithuanian Soviet Socialist Republic, the activity of Sąjūdis (Reform Movement of Lithuania), and the beginning of systemic transition in the independent Republic of Lithuania. Still within the confines of the Soviet system, the ideological demands of the Communist Party of the USSR and the omnipotent censorship, a careful process began in Lithuanian literature of reconstructing severed bonds with its own national (including émigré) and Western European culture. The political breakthrough of 1990 resulted in a completely new political situation and sped up the existing cultural processes. An important position within Lithuanian culture was reclaimed by religion (mostly Catholicism), Christian tradition, and the closely related national and patriotic themes. The author analyses Vaidotas Daunys's most important works (poems as well as essays) against the backdrop of his biography but also as an expression of the Christian tradition and its shape at the turn of the 1990s. Vaidotas Daunys's creative biography places him among those who throughout the Soviet period balanced between the conformism of the socio-political status quo and a (naïve?) faith in creative independence and the possibility to safeguard one's own worldview. Daunys was the editor-in-chief of the *Pergalė* [Victory] monthly (from 1987), the *Veidai* [Faces] almanac (1985–1988) and, starting from 1988, the *Krantai* [Shores] monthly. In 1985, he published his first book of poetry, entitled *Metų laikai* [The Four Seasons]; the next one, *Kelio ženklai* [Road Signs], appeared in 1999, after the poet's death. In independent Lithuania, he established the Regnum Foundation (whose fields of activity include publishing, music and culture) and reactivated the tradition of the inter-war cultural criticism magazine *Naujoji Romuva* [The New Romuva]. Vaidotas Daunys died tragically in the summer of 1995, while preparing to take flight at a balloon race.

Keywords: Vaidotas Daunys; contemporary Lithuanian Christian literature; Lithuanian literature and society of the Soviet period; Lithuanian literature and society of the post-Soviet period; 1947–1955 generation

Dr Małgorzata Kasner, PhD in Literature, Lithuanist, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw; PhD thesis – 1999, University of Warsaw; author of the first monograph about the Lithuanian poet Juozas Adomavičius-Kėkštās and several scholarly articles, essays and reviews. She conducts extensive research on memory culture and issues of urban memory (the case of modern Vilnius).

Bibliography (selected): *Juozas Kėkštās – paribio poetas* [Juozas Kėkštās: Poet of the borderland], Vilnius 2002; Po co lituanistom “Kresy”? [Are the Eastern Borderlands (“Kresy”) necessary in the research on Lithuania?], *Prace Filologiczne* 55, Warszawa (Warsaw) 2008, 131–142; Wilno – na pograniczu pamięci. Kilka uwag o badaniu pamięci na pograniczu [Vilna – in the borderland of memories: Some remarks on the problem of memory in a borderland], *Homo Historicus* 2009, Vilnius 2010, 387–395; O metodologii badań kultury pamięci miasta postsocjalistycznego (na przykładzie współczesnego Wilna) [On the methodology of research on the culture of memory of the post-socialist city (the example of contemporary Vilnius)], *Slavistica Vilnensis* 62, Vilnius 2017, 277–290; Vilnius archipelago: Performative walks around this performative city, *Slavia Meridionalis* 19, Warszawa (Warsaw) 2019, 1–18; (with Zofia Sawaniewska-Mochowa), Wariacje semantyczne pojęcia *kottuna* w wybranych tekstach kultury polskiej i litewskiej [Semantic variations of the concept of *kottun* ‘Polish plait’ in selected texts of Polish and Lithuanian cultures], *LingVaria* 15(29), Kraków (Cracow) 2020, 179–198.

Correspondence: Małgorzata Kasner, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, e-mail: malgorzata.kasner@ispan.waw.pl

Support of the work: This work was supported by core funding for statutory activities from the Polish Ministry of Science and Higher Education.

Competing interests: The author is a member of the Editorial Team of this journal.

Publication History: Received: 2020-01-11; Accepted: 2020-07-23; Published: 2020-12-31.